

Samhället behöver fler

Henrik Ibsens »En folkefiende» skrevs 1882. Dramat handlar om sökarens och sanningssägarens laddade relation till makten respektive kollektivet. Hur klarsyn förbyts i blindhet på grund av egenintressen. Utanför modets sunda gränser finns åt ena hållet liknöjdheten, fegheten, provokativt i pjäsen flertalets förakt för kunskap – om den går dem emot! Åt det andra hållet vandrar den ärlige världsförbättraren ut, i värsta fall som rättshaverist, psykiskt söndrad av omgivningens cynism och slag under bältet.

Pjäsens doktor Stockman avslöjar att stadens livsnerv och inkomstkälla, badanstalten, använder hälsovådligt vatten. Han stöts ut ur samhällsgemenskapen men bestämmer sig till slut för att stanna i den fientliga miljön. Ensam är stark! Utan lojaliteter till grupper och ekonomiska sfärer är det lättare att tänka, att genomskåda världens hyckleri. Läsaren/åskådaren lämnas dock i ovisshet om dr Stockmans liv i själva verket blir en personlig undergång, en kamp mot väderkvarnarna.

Har 100 år löst de konflikter »En folkefiende» behandlar? Eller har vår tid helt enkelt slutat att drömma om att frihet är möjlig? Pjäsen är i grunden allmänmänsklig men har särskilt knutits till vetenskapens roll i framåtskridandets tjänst. Det har satts likhetstecken mellan sanning och vetenskap! Att vara forskare är att vara en modig smutsens och dumhetens avslöjare, en stenvändare värdig omgivningens moraliska respekt.

Inget kan vara mer felaktigt. Denna rollförväxling speglar sannolikt tron på den framväxande naturvetenskapen och den enskilde heroiske forskaren. Samma förhoppning ställdes på författaren och journalisten att bli sanningsbärare, inspiratör till att störta 1800-talets halvfeodala struktur. Idag är det emellertid lätt att konstatera att journalisterna alldeles för ofta blir maktens handgångna män eller kvinnor; informationspapegojor utan annat än en helt ytlig ambition att ifrågasätta. Redan Ibsen visar stor besvikelse över tidningsmannen, som ställs mot den rakryggade dr Stockmans patos.

Men också vetenskapsmännen och kvinnorna blir alltför ofta maktens handgångna forskarpapegojor. Papegojor i den meningen att forskningsre-

sultaten, avhandlingarna eller peaken i de prestigefyllda tidskrifterna, aldrig har publicerats i avsikt att förbättra världen. Den vetenskapliga sanningen har blivit en så liten detalj att den inte längre står i något laddat förhållande till samhället och politiken. Papegojan upprepar i fåfänga sitt omkväde för att bli uppmärksammas och berömd för sina granna fjädrar.

I själva verket ger inte så sällan forskningsresultaten och utmärkelserna från stipendiekommittéer och liknande föreningar för inbördes beundran inträdesbiljett just till makten och dess boningar. Ibsens hjälte, dennes dödsföraktande dans på den sociala knivseggen, är okänd för många läkare och forskare, som aldrig skulle drömma om att ifrågasätta något som skulle kunna rubba deras karriärgång och egen potens i hierarkierna. Det gäller traditionell medicin men i allt högre grad den privatiserade sjukvården – med brist på offentlig insyn och meddelarskydd – och förstås i läkemedelsindustrins världsomspännande oligarkier. Ibsen hade chockats om han hade återkommit och sett att

viktiga samhällssektorer styrs lika odemokratiskt idag, eller än värre, som parlamenten på 1800-talet, där medborgar-rätt hette pengar.

Det gäller att inte lura sig. Många ledande läkare framträder i media med pannan i djupa veck och synes göra modiga ställningstaganden. Det är obehagligt att se de svansande journalisterna, som sällan genomskådar bevekelsegrunderna, skiljer ut vad som är äkta upplysning till allmänheten och vad som är grumliga motiv: ställer frågorna som skulle visa att sjukdomens gåta inte alls är löst, att det är oetiskt att till befolkningen så prematurt gå ut med forskningsresultat, att den uppgivna kampen för god hälsa och förebyggande av död inget annat är än revirförsvar och hävdelse: Värst är ett stort sjukhus i Stockholm som synes ha en gräddfil in i Rapportstudion. Pseudosanningssägare har inget med den ärlige dr Stockman att göra.

Ur moralisk synpunkt har vetenskapen alltså oförtjänt gott rykte. Den är i själva verket skenhelig eftersom dess uppgivna motiv inte stämmer med verkligheten. Detta konstaterar jag i full

Dr Stockmans åsikter delades inte av allmänheten, hur riktiga de än kunde tänkas vara. Sanningssägare behövs dock i ett samhälle, anser artikelförfattaren. Dr Stockman gestaltas här av Krister Henriksson i Dramatens uppsättning av »Folkets fiende» 1998.

”folkefiender”

respekt för den goda akademi, som också finns, och för de många strävsamma forskarna med hög integritet. Och visst illuminerar dagens vetenskapssamhälle ibland »En folkefiendes» kondenserade problematik.

Pjäsens kärna ligger i sanningskravets konsekvenser för den enskilde läkaren. Det gäller då inte akademiskt lustfyllt tankeutbyte, stimulerande hypotesdiskussion på kongress i Honolulu, respektfulla bugningar för en lätt avvikande synpunkt i en medicinsk editorial eller uppfriskande debatt i Läkartidningens spalter. Nej, det gäller när – som i pjäsen fast idag – åsikterna väcker omgivningens projektioner; utfrysning, intriger för att hämnas, uteblivna tjänstetillsättningar, stopp i den fackliga karriären, förföljelse från läkarkolleger.

Att universitetsvärlden kan mala den avvikande tankens företrädare i sin kvarn och uppvisa det sämsta i människans psyke är värt en egen diskussion. »En folkefiende» illustrerar emellertid att det är i den lokala, vardagliga miljön som utstötningsmekanismerna får sina mest djävulska uttryck. Hos dr Stockman utslagna fönsterrutor, uppsagd bostad, bojkott av praktiken och hämndaktioner mot barnen.

Idag är den medicinska kunskapen så ofantligt mycket större än på Ibsens tid, och omsatt i lokalsamhället har den sprängkraft. Varför engagerar sig läkare med sin pondus inte oftare i samhällsfrågor? Visst ger sig läkare då och då tillkänna. Kanske har vår tid också – till skillnad från Ibsens – ibland bättre mekanismer att balansera medicinsk kunskap mot andra överväganden av ekonomisk eller annan natur. Stockman var mycket ensam.

Idag finns – åtminstone ibland – mötesplatser i tidskrifter och i de politiska organisationerna. Alltför ofta accepteras emellertid den ena risken därför att det finns en annan så mycket större. Det kallas på lärt vis epidemiologisk riskbedömning. Inte sällan bugar läkaren inför överheten och tvär sina händer. Medicinarens uppgift är ju bara att lägga fram fakta. Sedan bestämmer det politiska systemet. Och så ska det vara, men:

Läkaren borde i mycket större utsträckning söka sig nya allianser för sanningen; miljörelse, LO-fack, lokala opinioner. Det gäller att gå ett steg

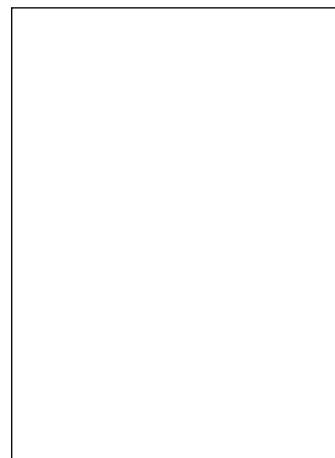
längre än isolerad faktakunskap och påverka åtgärdskedjan; väcka den svenska befolkningen, som i apati över samhällsutvecklingen slumrat till framför någon såopera. Läkarens personliga ställningstagande kan vara avgörande. Man kan inte lita på att katastrofer i framtiden, som vid Hallandsåsen, ska avslöjas av kossor! Jag tror att forskare och doktorer i flertalet fall blir rikt belönade av medborgarna för sin samhällsinsats och för sina kontroversiella ställningstaganden.

Men visst krossar tegelstenar även idag enskilda läkares fönster. Kalciumblockerarnas kritiker utsattes för mordhot. Jag känner en psykiatriker som, förutom lokalbefolkningen, fick egna kolleger mot sig när hon försvarade ett boende för psykiskt sjuka, som låg just i kollegans medelklassidyll. Det finns också ett antal klinikchefer som tagit strid mot orättfärdiga nedskärningar i sjukvården och som under Läkarförbundets tystnad avpolletterats.

En brittisk forskare sparkades från sin tjänst, då han funnit hållpunkter för att genmodifierad mat kan påverka immunsystemet. Ett 20-tal internationella forskare, däribland svenska, protesterade officiellt mot hämndaktionerna mot den ensamme forskaren. Vänta bara den dag en svensk forskare eventuellt visar att Erikssons mobiltelefoner orsakar MS, ALS eller demens. Då kommer testet på om vår tid har andra sätt att röja Ibsens dr Stockman ur vägen.

Jag ser »En folkefiende» som Ibsens försvar av den obändige forskaren eller individen. Samhället behöver dessa bråkmakare för att utvecklas. Inte någonsans i pjäsen försöker Ibsen psykologisera bort drivkrafterna hos dr Stockman.

Vår tid har utvecklat en mängd sofistikerade instrument för att under en snygg yta manövrera ut personer av dr Stockmans typ. Idag hade företagshälsovårdens psykosociala enhet troligen kopplat en bensax på honom för att få honom omplacerad, och kanske hade Läkarförbundets förtroendeläkare försökt utnyttja s k kollegial samsyn för att få Stockman att ta reson. Helt säkert hade dr Stockman blivit sjukskriven och kassans försäkringsläkare hotat med indragen sjukpenning, såvida inte Stockman underkastat sig psykiatrisk bedömning. Där skulle kognitiva terapeuter – med sitt tvång att tänka positivt – få Stockman på rätta tankebanor, och

KRÖNIKÖR

BENGT JÄRHULT
distriktsläkare, Hälsokällan i
Kyrkhult, primärvården Olofström

”Den vetenskapliga sanningen har blivit en så liten detalj att den inte längre står i något laddat förhållande till samhället och politiken.”

skulle inte det räcka riskerar Stockman att en psykodynamiskt skolad doktor rycker ut. Stockman måste inse att hans sanningssägande och kamp för hälsan i själva verket är en senkommen, missriktad fadersrevolt! Sådant botas med terapi!

»En folkefiende» kan läsas på annat sätt än mitt; att dr Stockman inte utträtat något i sitt liv med sina absoluta krav, att han bara stångar sin panna blodig. Varje läkares uppgift är att finna ett konstruktivt förhållningssätt till myndigheter och den politiska makten. Det gäller att finna en balans mellan faktakunskap och engagemang för människors hälsa och väl och ve, detta gentemot ekonomiska intressen och etablerade samhällsstrukturer. Stockman är ett varnande exempel på hur det kan gå för en forskare och läkare som inte är lite smidig. Saken utvecklas i en artikel från Ibsens hemland [Frich, JC. En folkefiende – Ibsen som samfunnsmedisinsk laeremester. Tidsskr Nor Laegeforen 1998; 118: 4718-21]. •